

Krise-Litteratur.

LAURITS V. BIRCK. **Bidrag til en Teori om de økonomiske Perioder.** København 1903. Holger Ferlovs Forlag. (67 S.) — LAURITS V. BIRCK. **1869—1902.** Et Rids over den sidste Menneskealders økonomiske Svingninger. København 1903. Holger Ferlovs Forlag. (108 S.)

EINAR EINARSEN. **Gode og daarlige Tider.** En Undersøgelse med særligt Hensyn til den økonomiske Udvikling i Norge og Danmark i den sidste Menneskealder. København og Kristiania 1904. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. (285 S.)

FRANTZ PIO. **Økonomiske Depressioner.** København 1903. (130 S.)

JENS WARMING. **Gode og daarlige Tider.** Besvarelse af en Konkurrence-Opgave. København 1903. G. E. C. Gad. (118 + XIII S.)

Der er ingen Tvivl om, at Konkurrencen i Anledning af den statsvidenskabelige Docentplads har afgivet et nyt Bevis for, at der blandt den yngre Slægt er en voksende Interesse for at give sig i Kast med Løsningen af nationaløkonomiske Problemer. Hver af de fire Afhandlinger viser, at Forfatterne med Alvor har syslet med de Spørgsmaal, som Opgaven giver Anledning til. Det maa da ogsaa siges, at Opgaven var heldig valgt, naar det gjaldt at bedømme Konkurrenternes Modenhed for en økonomisk Lærervirksomhed. Dens Ordlyd var følgende: »Efter en kort Fremstilling af Hovedtrækkene i et eller flere af de nordiske Landes

økonomiske Udvikling i den sidste Menneskealder samt en Paavisning af den Indflydelse, som de i dette Tidsrum i Europa forekommende økonomiske Kriser har øvet derpaa, ønskes det undersøgt, hvilke Bidrag der herved er givet til Krisernes Teori. Opgaven var heldig, fordi den gav de konkurrerende Lejlighed til baade at vise, hvorledes de forstod at samle og bearbejde et økonomisk-statistisk Materiale, og hvorledes de var i Stand til at behandle de teoretiske Spørgsmaal, der stod i Forbindelse dermed.

Der vil i det følgende ikke være Tale om en gensidig Afvejning af de fire Konkurrenceafhandlingers indbyrdes Værdi. Dette har været Censurkomiteens Opgave. Ikke heller skal her forsøges nogen grundig Indgaaen paa de forskellige Forfatteres Behandling af alle de Spørgsmaal, der har foreligget for dem. Det vilde dels kræve en Plads, der gaar langt ud over en Tidsskriftanmeldelses Grænser, og dels vilde man let gøre Uret imod Forfatterne, som i den meget begrænsede Tid af knap 3 Maaneder har skullet levere saavel en statistisk Fremstilling af en Menneskealders økonomiske Udvikling som en teoretisk Forklaring af denne Udviklings Betydning. Kriseproblemet er et saa kompliceret Problem og staar i den Grad i Forbindelse med alle andre økonomiske Foreteelser og med hele den nuværende økonomiske Samfundsordnings Organisation, at en Behandling, der kan kaldes virkelig alsidig, kræver lange Tidens Forarbejde. Hensigten med de følgende Linjer kan derfor kun være at henlede Opmærksomheden paa de fire Arbejder, som hver for sig fortjener at læses af alle, der interesserer sig for

Spørgsmaalet, og at fremhæve nogle af de Bidrag, som Forfatterne har givet til dets Løsning.

I en ældre Periode var man ved Behandlingen af Krisespørgsmaalet mest tilbøjelig til at lægge Vægten paa Sygdommens akutte Udbrud: Krachet, Fallitterne, den pludselige Erhvervsstandsning; men man er mere og mere gaaet over til at betragte denne pludselige Eksplosion som et Symptom ved Sygdommen, et Symptom, der ikke engang altid behøver at være til Stede, og som i og for sig ikke er vanskeligt at forklare, naar selve Sygdommen er konstateret. Sygdommen, det, der ligger bag ved det pludselige Udbrud, er de periodiske Svingninger i det økonomiske Liv, Op- og Nedgangen. Det, som en Kriseteori først og fremmest maa forklare, er det Forhold, at den økonomiske Udvikling ikke alene ikke bevæger sig i en lige Linje, men at Op- og Nedgangen ikke kommer en Gang imellem som en tilfældig Afbrydelse, men er et stadigt Fænomen, saa at Udviklingen kan siges altid at foregaa gennem periodiske Op- og Nedgangsbevægelser — ganske vist af højst forskellig Styrke. Alle Forfatterne er enige om at behandle disse Opgangs- og Depressionsperioder, denne stadige Skiften mellem »gode« og »daarlige« Tider. Allerede af Bøgenes Titler vil man se, at dette Synspunkt er lagt til Grund af dem alle.

Det er da Paavisningen af det periodiske Kredsløb og Forsøget paa at finde dets Aarsager, der har ligget dem paa Hjerte saavel i den statistiske Fremstilling som i den teoretiske Undersøgelse. Til dette Arbejde har hver af de fire Forfattere bragt sit særlige Tem-

perament og sin Opfattelse af det økonomiske Studiums Metode og Maal.

Warming har navnlig stræbt efter saa indgaaende som muligt at beskrive og forklare Kredsløbets Fænomener. Han er egentlig ikke naaet til et ledende Synspunkt, men han har leveret værdifulde Bidrag til en samlet Beskrivelse af, hvorledes den op- og nedadgaaende Bevægelse i sine Enkeltheder forløber. Foruden de faktiske økonomiske Forstyrrelser har han med Rette lagt særlig Vægt paa det psykologiske Moment. Idet dette i høj Grad staar i Forbindelse med Forbrugets Styrke eller rettere sagt Forbrugstilbøjeligheden i de forskellige Perioder, kommer han ind paa Spørgsmaalet om Luksusforbrug, i Henseende til hvilket han lægger et sundt realistisk Blik for Dagen. Han fremhæver, hvorledes et øget Forbrug kan vise sig gavnligt i en Depressionsperiode, hvor der trænges til Afsætning fra Lagrene og Beskæftigelse af de ledige Arbejdskræfter, men hvorledes et udvidet Forbrug i den »gode« Tid baade bevirker, at Spekulationen stimuleres, og at mange Forbrugere, naar de daarlige Tider kommer, paa Grund af manglende Opsparinger endda er ude af Stand til at fortsætte det rent sædvanemæssige Forbrug. Konklusionen er derfor saa langt fra at være et Forsvar for Luksusforbruget eller en Tilslutning til Læren om den permanente »Underkonsumtion«, at den meget mere maa siges at indeholde en stærk Opfordring til Opsparen i de gode Tider. Ogsaa Kredittens Betydning for det periodiske Kredsløb er behandlet saavel af Warming som af de andre Forfattere, men det forekommer mig, at de alle — med Undtagelse af Birck — har lagt for ringe Vægt

paa dette Moment. Der sigtes herved ikke alene til det af alle Kriseteoretikere behandlede Forhold, at enhver Depressionsperiode forstærkes derved, at Producenterne arbejder med laant Kapital, som de skal forrente og afbetale med faste Pengebeløb til Trods for faldende Priser og manglende Afsætning, og at dette Forhold yderligere forværres ved at Kreditten i saadanne Perioder har Tendens til at trække sig tilbage. Lige saa stor Betydning har Kredittens varige Virkning paa hele Produktionens Gang. At Kapitaldannelsen foregaar gennem Kreditten som Mellemed, saaledes at de, der opsparer Kapital, og de, der anlægger Kapital, ofte er forskellige Personer, og at Tendensen til at opspare og Tilbøjeligheden og Lejligheden til Kapitalanlæg har svært ved at holde Skridt med hinanden, er et saa vigtigt og vægtigt Led i hele den nuværende Samfundsordning, at det fortjener en fremskudt Plads ved enhver Behandling af økonomiske Forstyrrelser. Nyere Kriseteoretikere, f. Eks. Pohle («Bevölkerungsbewegung, Kapitalbildung und Wirtschaftskrisen») og Cassel («Om kriser och dålige tider» i *Ekonomisk Tidskrift*) har haft Ret i at fremdrage den stadige Mulighed for Misforhold mellem Sparetendens og Kapitalanlæg, selv om det ikke kan nægtes, at en udelukkende Dvælen ved dette Moment som Kriseårsag ogsaa kan fremkalde Ensidighed i Betragtningen.

Birck har med en vis springende Livlighed stillet Op- og Nedgangen i Relation til alle mulige økonomiske Foreteelser, og hans Fremstilling har derfor mindre sin Force i den systematiske Undersøgelse af det bestemte Fænomen end i de interessante Strejflys, der kastes over en Mængde Forhold paa Økonomiens Omraade.

Rentefodens Indvirkning paa Kapitaldannelsens Form, Indtægtsfordelingens Indflydelse paa Forbruget, de Forstyrrelser, som det tekniske Fremskridt kan fremkalde, Kreditmidlerne og Bankernes Metaldækning som Grundlag for Omsætningen og Prisbestemmelsen — disse og mange andre Spørgsmaal berøres i hastige, ofte træffende, ofte paradoksale Vendinger. Det paradoksale ligger dog mange Steder mindre i selve Tanken end i den korte Yttringsform. Et Eksempel er hans Udtalelser om den væbnede Fred. De er blevet opfattede, som om han ansaa de uhyre Omkostninger, den fremkalder, som et økonomisk Gode paa Grund af de produktive Kræfter, som den sætter i Bevægelse. Men hans Mening er tydelig nok den, at medens den væbnede Fred er et permanent økonomisk Onde, vilde en pludselig Afvæbning dog i det Øjeblik, da den indtræder, bringe en kriseagtig Forstyrrelse i de tilvante Produktionsformer. En lignende Karakter har hans Betragtninger over Muligheden af en for stor Kapitalopsparing. Hovedmeningen med det paagældende Afsnit er dog væsentlig det ubestridelige, at en Opsparen, der bringer Rentefoden til at synke stærkt, forøger Driftsherrernes Tilbøjelighed til at gaa paa Eventyr i vovelige Foretagender. Som ovenfor berørt er Birck den af de fire Forfattere, der har beskæftiget sig mest med Kredittens Betydning for Svingningerne og Kriserne. Han har imidlertid navnlig hæftet sig ved en enkelt Side deraf, nemlig den Rolle, som Kreditmidlerne spiller i Omsætningen, og den Indflydelse, som Kredittens Udvidelse og Indskrænkning har paa Prisdannelsen. Det paagældende Afsnit resumerer i Hovedsagen hans tidligere Arbejde om Kreditmidlerne. Det indeholder mange træffende

Bemærkninger, men han har selvfølgelig ikke helt mestret dette vanskelige Spørgsmaal.

Pio har med megen Energi, men med stor Ensidighed kastet sig over et enkelt Spørgsmaal: Opsparingens Betydning, d. v. s. Spørgsmaalet om, hvorvidt Depressionerne har deres Oprindelse i, at de, der raader over Indtægterne, forbruger for lidt og sparer for meget. Siden Malthus', Sismondis og Robertus' Dage har man behandlet Spørgsmaalet om Overproduktion i den Betydning, at der virkelig produceres mere, end Forbrugsevnen tillader, saa at en Forøgelse af Forbruget og en Indskrænkning i Opsparingen vilde være et Gode. Det er altsaa ikke Spørgsmaalet om, at noget saadant ganske midlertidigt kan være Tilfældet i et vist Afsnit af en Depressionsperiode, men at det optræder som et konstant Fænomen. At gaa ind paa de Tankefejl, som i det hele og store ligger til Grund for denne Opfattelse, vilde her være for vidtløftigt, saa meget mere, som Pio egentlig ikke angriber Opsparingen som saadan, men en særlig Form, som han kalder den kumulative Opsparing. Han erkender, at Samfundet til enhver Tid behøver en vis Opsparing og Kapitaldannelse som Grundlag for den fremtidige voksende Produktion. Hvad der efter hans Mening fremkalder de periodiske Afsætningsstandsninger, er det Forhold, at de, der har opsparet og anlagt Kapital, vedbliver at spare, efter at Kapitalanlægget har givet sig Udslag i færdige Forbrugsartikler, i Stedet for at forbruge Kapitalanlæggets Frugter. Det er selvfølgelig rigtigt, at naar Kapitalanlægget forøger Samfundets Produktivitet, saa at Frembringelsen og altsaa Udbudet af Forbrugsartikler stiger, saa maa ogsaa

Efterspørgselen efter disse Produkter stige, hvis deres Værdi ikke skal synke. Men det er vanskeligt at se, hvorfor det netop skal være nødvendigt, at denne Efterspørgsel udgaar fra de samme Personer, som har foretaget Opsparingen og Kapitalanlægget. Den voksende Befolkning og den stigende Velstand kræver ikke alene et fortsat, men et stigende Kapitalanlæg, og det er ikke i og for sig nogen Kriseaarsag, at dette Anlæg foretages af Udbyttet af tidligere Tidens Opsparing. Spørgsmaalet er, om Samfundet som Helhed har Evne og Vilje til at købe den forøgede Varemængde til lønnende Priser, og dette Spørgsmaals Besvarelse kræver en Undersøgelse af Opsparingens Indflydelse paa Arbejdslønnens Højde, paa Udnyttelsen af den fulde Arbejderstyrke og paa Varernes Produktionsomkostninger. Ifald den fortsatte Opsparing gennem det rigeligere Kapitaludbud fremkalder en forøget Efterspørgsel efter Arbejde og gennem det tekniske Fremskridt en Nedsættelse af Varernes reelle Produktionsomkostninger, saa frembringer den af sig selv en tilstrækkelig Efterspørgsel efter sine Produkter. En Verifikation af Læren om den kumulative Opsparing har Pio ment at finde i Iagttagelsen af, at det i Depressionstider særlig er de faste Kapitalanlæg og de Artikler, der bruges til disse — Jærn, Tømmer, Cement o. s. v. — der synker i Pris. Denne Iagttagelse er vistnok gjort af de fleste, der har beskæftiget sig med Depressionerne, og er lagt til Grund for snart sagt de aller fleste Kriseteorier; men til en Paavisning af den kumulative Opsparings Skadelighed kan den ikke benyttes. Overflødigheden af de nævnte Artikler er et forbigaaende Krisefænomen, der kun beviser, at der er

indtraadt en Standsning i Efterspørgselen, og denne Standsning kan meget vel forklares ved, at man ved Anlægene har overvurderet den tilstedeværende Sparetilbøjelighed.

Einarsen er i Modsætning til de andre den strængt systematiske Forfatter. Med en overordentlig Flid har han samlet og ordnet et stort statistisk Materiale, og i Belysning af dette har han systematisk fremstillet, kritiseret og forkastet en stor Del af de forskellige i den økonomiske Litteratur fremkomne Kriseteorier for til Slutning at meddele sin egen Forklaring. Hans Fremstilling af de forskellige Teorier er objektiv og derfor lærerig for dem, der vil gøre sig bekendt med de forskellige Meninger, der har været fremsatte. Den kritiske Behandling bestaar i Grunden af to Dele. Den ene støtter sig paa hans statistiske Materiale. Det undersøges, hvorvidt saadanne Kriseaarsager som f. Eks. slet Høst, ringe Fiskemængde o. s. v. har været til Stede i Depressionøjeblikket, og for saa vidt dette ikke har været Tilfældet, forkastes den formodede Kriseaarsag. Den anden Del af Kritiken gaar ud paa at undersøge, om den formodede Kriseaarsag kan foranledige de periodiske Op- og Nedgange. Idet dette Synspunkt — forøvrigt med Rette — stadig lægges til Grund, kan Kritiken forekomme den, der grundig vil belæres om de paagældende Teoriers Værdi, vel kortfattet. Idet f. Eks. Læren om den almindelige Tendens til Overproduktion behandles, gaar Einarsen ikke syndelig ind paa, hvorvidt en saadan Tendens er mulig. Det, som det for ham kommer an paa at vise, er at saafremt den var mulig og virkelig, vilde den dog ikke indeholde nogen Forklaring af de periodiske Bevægelser.

En almindelig Tendens til Overproduktion vilde kunne forklare en permanent Depressionstilstand, men de periodiske Opsving vilde den ikke kunne forklare. Det er som ovenfor bemærket rigtigt, at de forskellige Teorier forkastes, naar de ikke kan forklare Periodiciteten; men Paavisningen af, at de ikke kan bruges som Forklaringsgrund, er ikke altid lige overbevisende. Som et enkelt Eksempel kan nævnes Forfatterens Behandling af hvad han kalder »Fejltagelsesteorien«, d. v. s. Læren om, at Afsætningsstandsningerne skyldes urigtige Beregninger af Forbruget fra de producerendes Side. Han hævder, at denne Teori saa langt fra at forklare Kriserne selv tiltrænger en Forklaring. »Hvorfor finder ellers ret fornuftige Folk paa saadan en masse og til visse Tider at begaa Fejltagelser? Efter de store Tals Lov burde dog disse Fejltagelser gensidig udjævne hinanden.« — Selvfølgelig tiltrænger Fejltagelsesteorien en Forklaring, men den behøver ikke, som Einarsen mener, at være af ydre, objektiv Natur. Det subjektive, psykologiske Moment er netop her af stor Betydning. Paa det økonomiske Omraade — som paa mange andre — er Menneskene tilbøjelige til at gaa i Flok. Som allerede Max Wirth har bemærket, er de originale Hoveder paa Forretningslivets Omraade faa, Efterlignerne utallige, og der ligger heri noget, der kan foraarsage, at Kapitalanlægene ofte faar en meget ensidig Karakter. Birck fremhæver i sin Afhandling, at enhver Gründerperiode har sin »Kæphest«. Den aandelige Smitte er kort sagt et selvstændigt Fænomen, som har sin positive Virkning paa Omvekslingerne i Forretningslivet.

De fremførte Indvendinger mod Einarsens kritiske

Metode rammer dog kun Enkeltheder. I mange Tilfælde er hans Kritik skarp og træffende. — Sin egen Teori har han udtrykt i de Ord, at Kriseparadokset er en Følge af Værdiparadokset. Ved dette sidste forstaar han det Forhold, at høj Værdi er et Udtryk for Knaphed, lav Værdi for Rigelighed. For den enkelte Forretningsmand er det imidlertid den stigende — eller i alt Fald den ikke faldende Værdi, det kommer an paa, d. v. s. hvis hans Virksomhed ikke skal give Tab, maa det, som han sælger, ikke have lavere Værdi end da han købte det; eller hvis han er Producent, maa hans færdige Vare ikke have lavere Værdi end Raastofferne o. s. v. havde, da han anskaffede dem. Men idet Fremskridtet skaber forøget Rigelighed af Varer, er den første Virkning af ethvert Fremskridt den, at Varerne synker i Værdi. Det lave Prisniveau gør i og for sig ingen Skade, men idet Forandringen, Nedgangen, bevirker Tab for Producenter og Handlende, fremkalder den Depressionen. Den heraf bevirkede Produktionsindskrænkning foraarsager atter en Prisstigning med paafølgende Produktionsudvidelse. Saa falder Priserne igen og paa denne Maade fortsættes Kredsløbet stadigt.

Forklaringen mangler noget i at være ganske overbevisende. Det forholder sig jo rigtigt nok, at Værdi er et Udtryk for Knaphed, men al Knaphed er relativ, nemlig i Forhold til Efterspørgselen. En forøget Varemængde synker i Værdi, saafremt Efterspørgselen ikke stiger i samme Forhold, og det fordrer en særlig Forklaring, at dette ikke er Tilfældet. Ifald Fremskridtet i Vareproduktionen gaar Haand i Haand med et Fremskridt i de enkelte Individets Indtægter og deraf følgende Købeevne, er det ikke muligt at se,

hvorfor Værdierne skulde falde. Man kan pege paa, at Omsætningsmidlernes Mængde ikke holder Skridt med Varemængdens Stigen, men det er jo aldeles ikke paa Forhaand givet, at de ikke gør det, og Einarsen behandler i hvert Fald Pengemængdens Bevægelser som et Fænomen for sig.

Det vil af de foregaaende Bemærkninger — der paa Grund af Emnets store Omfang nødvendigvis har haft en noget aforistisk Karakter — ses, at den afholdte Konkurrence har haft den heldige Virkning, at vi har faaet en fyldigere Behandling af Spørgsmaal, der staar i Forbindelse med Kriserne, end der tidligere har foreligget i vor Litteratur. Der er nu et Grundlag, som der kan arbejdes videre paa, og det naturligste vilde vel være, at en eller flere af de konkurrerende Forfattere paatog sig det Arbejde at give en Fremstilling, saadan som den kan blive, naar man ikke arbejder under Trykket af at skulle være færdig paa ganske kort Tid.

Emil Meyer.